

*Вісник Одеського національного університету. – Том 18, випуск 1/1,
2013. Серія «Економічні науки» . – С. 102-106.*

Говорушко Т.А.

доктор економічних наук, професор

Дуда В.П.

аспірант кафедри фінансів

Національний університет харчових технологій

ПРОДОВОЛЬЧИЙ РИНОК МОЛОКА УКРАЇНИ, ЙОГО РОЗВИТОК ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. У статті досліджено стан та особливості розвитку молочної промисловості України, тенденції розвитку ринку молока та перспективи його розвитку.

Ключові слова: продовольчий ринок, молоко і молокопродукти, молокопереробна промисловість.

Говорушко Т.А.

доктор экономических наук, профессор

Дуда В.П.

аспирант кафедры финансов

Национального университета пищевых технологий

ПРОДОВОЛЬСТВЕННЫЙ РЫНОК МОЛОКА УКРАИНЫ, ЕГО РАЗВИТИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Аннотация. В статье исследовано состояние и особенности развития молочной промышленности Украины, тенденции развития рынка молока и перспективы его развития.

Ключевые слова: продовольственный рынок, молоко и молокопродукты, молокоперерабатывающая промышленность.

Govorushko T.

Doctor of economics, professor

Duda V.

graduate student finance

National University of Food Technologies

FOOD MARKET MILK UKRAINE AND ITS DEVELOPMENT AND PROSPECTS

Abstract. The article examines the status and features of the dairy industry of Ukraine, the milk market trends and prospects of its development.

Keywords: food market, milk and milk products, dairy products.

Постановка проблеми. Одним з ключових ринків, що впливають на рівень життя населення, підвищення якості його життя, а також забезпечення самодостатності регіону, є продовольчий ринок. Це обумовлено тим, що саме продовольчі ринки задовольняють одну з первинних потреб людини - потреба в їжі. Ревенков А. зазначає, що продовольчі ринки задовольняють найважливішу життєву потребу людини, яка, на думку багатьох економістів, визначає їх центральне місце в ринковій системі [2, с. 108]. Ушачев І. підкреслює: «Роль продовольчого ринку настільки велика, що не буде зайвим вважати його стрижневим для ефективного функціонування і зміцнення всього внутрішнього ринку країни» [3, с. 7]. Продовольчий ринок включає в себе ринок зерна та зернопродуктів, ринок хліба та хлібопродуктів, ринок молока і молоко продуктів, ринок м'яса і м'ясопродуктів і т.д. Молоко і молокопродукти необхідні для підтримання життєдіяльності людини, вони є важливим джерелом білку, вітамінів та мінералів, а також кальцію, що є обов'язковим для здоров'я населення. В Україні це не лише один з основних продуктів харчування, а й окремий компонент виробництва багатьох товарів харчової промисловості (кондитерські вироби, майонез, соуси та ін.). Забезпечення населення молоком та молокопродуктами, тісно пов'язане з розвитком молочного ринку, кон'юнктура якого постійно змінюється, тому і виникає потреба періодично аналізувати поточну ситуацію та перспективи розвитку даного ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових праць вказує, що дослідженню проблем формування і різних аспектів розвитку вітчизняного продовольчого ринку молока, визначення ролі держави у його ефективному функціонуванні в умовах реформування аграрного сектора України присвячені наукові праці вітчизняних вчених: Крисанов Д.Ф., Мостенська Т. Л., Ільчук М.М., Козак О.А., Скопенко Н.С., Бойка, В. І., Камілової С. Р., Козак О. А., Пабата В. О., Пархомця М. К., Чагаровського В. П. та ін. Проте питання щодо становлення і розвитку повноцінного ринку молока та виробництва його конкурентоспроможної продукції вимагають поглиблених досліджень.

Мета нашого дослідження – розглянути перспективи розвитку продовольчого ринку молока та молокопродуктів.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні виробництво молока і молокопродуктів в Україні є одним із найбільш перспективних напрямів розвитку в аграрному секторі. Молочна галузь, до складу якої входять маслоробна, сироробна, молочноконсервна підгалузі, а також виробництво продукції з незбираного молока, на сучасному етапі є однією із провідних в структурі харчової індустрії України.

Молоко і молочні продукти традиційно займають досить високу питому вагу в раціоні харчування населення України. Молочна промисловість України має значні потужності і налічує понад 200 підприємств, із них лише половину можливо віднести до категорії великих. Однак за останні 20 років діяльність молокопереробних підприємств визначається рядом кризових тенденцій, пов'язаних, насамперед, із наростаючим дефіцитом сировини, зростанням цін на молочну продукцію при одночасному зниженні платоспроможного попиту населення, формуванням несприятливої кон'юнктури світового ринку молокопродуктів. В деяких регіонах України працюють 1-2 молокопереробних підприємства, але ринок молокопереробної продукції продовжують нарощувати концентрацією виробництва і на теперішній час на долю 20 найбільших підприємств припадає майже 65% ринку молокопродуктів.

Сектор переробки молока та виробництва молокопродуктів включає декілька великих сегментів, а саме — продукцію з незбираного молока, сири, масло тваринне, сухі молокопродукти, молочні консерви, казеїн та морозиво. Найбільші обсяги виробництва спостерігаються у сегменті продукції з незбираного молока (молоко рідке та кисломолочна продукція) та сегменті сиру. До складу сегменту кисломолочних продуктів входять наступні загальноживані товарні групи: сметана, кефір, йогурт, ряжанка. Продукти цього сегменту виробляються переважно для реалізації на внутрішньому ринку. Товарна група кисломолочної продукції відзначається широким асортиментом та користується великим попитом населення. Сири – один з найбільших за обсягом виробництва

сегмент сектору. Виробництво сирів зорієнтоване як на внутрішній, так і на зовнішній ринок. Динаміка виробництва основних видів продукції молокопереробної промисловості наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка виробництва основних видів продукції молокопереробної промисловості України*

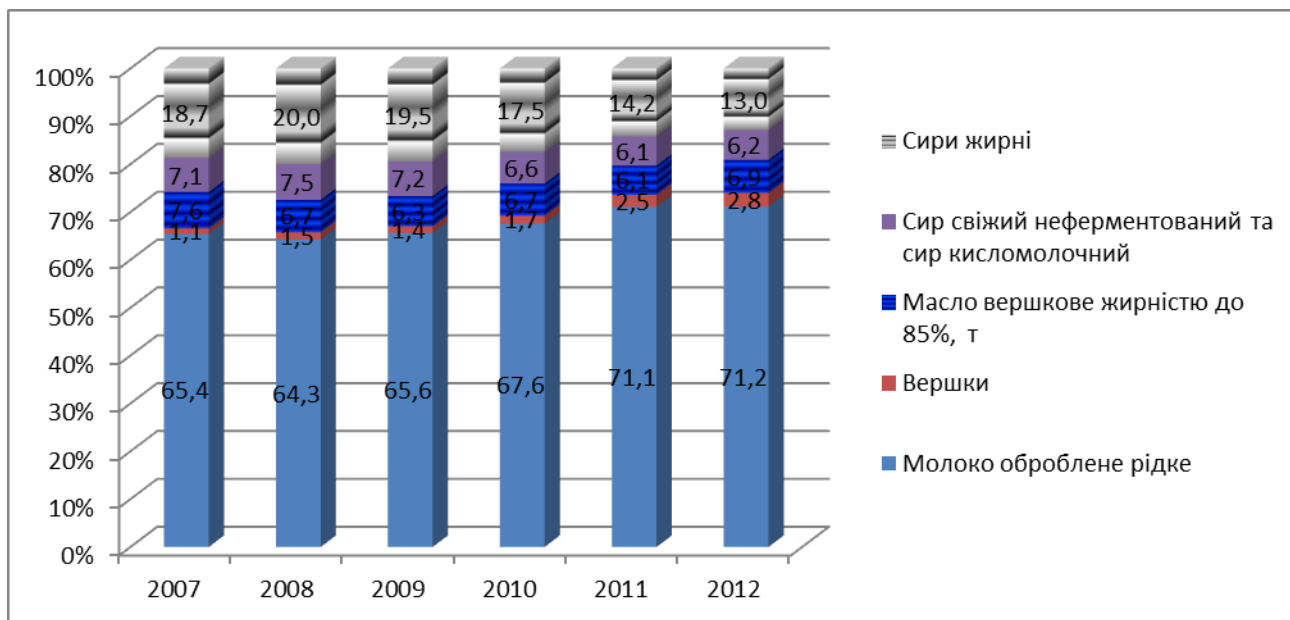
Продукція	Роки, тис.т						Абсолютне відхилення											
							2008/2007		2009/2008		2010/2009		2011/2010		2012/2011		2012/2007	
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	тис.т	%	тис.т	%	тис.т	%	тис.т	%	тис.т	%	тис.т	%
Молоко оброблене рідке	859	801,20	769,60	801,40	890,81	909,30	-57,80	-6,7	-31,60	-3,9	31,80	4,1	89,41	11,2	18,49	2,1	50,30	5,9
Вершки	14,6	18,40	16,04	19,80	31,40	36,20	3,80	26,0	-2,36	-12,8	3,76	23,4	11,60	58,6	4,80	15,3	21,60	147,9
Масло вершкове жирністю до 85%, т	100	84,00	73,90	79,00	76,20	87,70	-16,00	-16,0	-10,10	-12,0	5,10	6,9	-2,80	-3,5	11,50	15,1	-12,30	-12,3
Сир свіжий неферментований та сир кисломолочний	93,2	92,90	84,80	78,50	76,50	78,60	-0,30	-0,3	-8,10	-8,7	-6,30	-7,4	-2,00	-2,5	2,10	2,7	-14,60	-15,7
Сири жирні	246	249,30	228,10	207,00	177,90	165,80	3,30	1,3	-21,20	-8,5	-21,10	-9,3	-29,10	-14,1	-12,10	-6,8	-80,20	-32,6
Всього	1312,8	1245,8	1172,44	1185,7	1252,81	1277,6	-67,00	-5,1	-73,36	-5,9	13,26	1,1	67,11	5,7	24,79	2,0	-35,20	-2,7

*розраховано автором за статистичними даними [1]

Проаналізувавши дані табл. 1, простежується у 2008-2009 році зниження майже по всіх основних вироблених видах продукції молокопереробного комплексу, винятком у 2008 році були вершки та сири жирні, хоча і невеликими темпами, але вони зростали. Дана ситуація пов'язана з світовою фінансовою кризою. Уже починаючи з 2010 року виробництво молока обробленого рідкого збільшилось на 31,80 тис. т, у 2012 році порівняно з базовим 2007 роком (рік найбільшого економічного зростання) теж збільшилось на 5,9%. Виробництво вершків у 2012 році порівняно з 2007 роком збільшилось майже у два рази. Негативна тенденція спостерігається щодо виробництва продукції масло вершкове та всіх видів сирів. За аналізований період виробництво масла вершкового жирністю до 85% зменшилось у 2012 році до базового періоду на 12,3%; сиру свіжого неферментованого та кисломолочного зменшилось на 15,7% (12,3 тис. т); виробництво сирів жирних на 32,6% (80,2 тис. т). Отже, в цілому виробництво основних видів продукції молокопереробної промисловості України

за 2007-2012 роки зменшилось на кінець досліджуваного періоду на 35,2 тис. т. Значне зменшення виробництва припадає на 2009 рік (період кризи) і складає 73,36 тис. т.

Більш детально інформацію щодо структури та обсягів виробництва молочної продукції України наведено на рис. 1.

*розраховано автором за статистичними даними [1]

Рис. 1. Структура виробництва основних видів молочної продукції України

З наведених даних рис. 1, видно що за досліджуваний період найменшу частку в структурі основних видів молочної продукції складає виробництво вершків, а найбільшу частку, яка має тенденцію до зростання складає виробництво молока обробленого рідкого.

Україна входить до десятки найбільших світових експортерів молочних продуктів. Утім великий експорт не свідчить про великі обсяги виробництва і, що більш сумно, – внутрішнього споживання, яке наразі складає майже половину від фізіологічної норми споживання і що найгірше, для більшості населення країни недосяжна мінімальна норма споживання молока та молокопродуктів (табл. 2).

Таблиця 2

**Динаміка фактичного середньодушового обсягу споживання
продовольства відносно мінімальних та фізіологічних норм споживання в
Україні***

Продукт продовольчого кошика	Мінімальні норми харчування	Фізіологічна норма споживання	Роки								
			1990	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Молоко і молокопродукти	341,0	380,0	373,0	199,0	226	235	224	225	212	206	205
у % до мінімальної норми			109,4	58,4	66,3	68,9	65,7	66,0	62,2	60,4	60,1
у % до фізіологічної норми			98,2	52,4	59,5	61,8	58,9	59,2	55,8	54,2	53,9

*розраховано автором за статистичними даними [1]

Але, не зважаючи на негативну динаміку споживання молока та молокопродуктів на власному ринку, Україна продовжує нарощувати експорт молочної продукції та розширювати його географію. Так, у 2012 році Україна експортувала 156,5 тис. т молочної продукції, що становить 7,2% від загального обсягу виробництва молочних продуктів. Зокрема, експортувалися молоко, вершки, сири, молочна сироватка, морозиво, де найбільшій обсяг становили сири — 62,5 тис. т (43,3%), 41,5 тис. т — молоко згущене, сироватка — 22,3 тис. т. Молочна продукція на сьогодні експортується до Азербайджану, Молдови, Грузії, Туркменістану, Вірменії, Росії. Також з 2013 року розпочато постачання кисломолочної продукції до ОАЕ, Пакистану і М'янми. Отже, споживач в інших країнах все більше звикає до української молочної продукції та має бажання її купувати. Однак, активізувати експорт можна за рахунок модернізації переробних підприємств, розширення великотоварного виробництва молока, а також підвищення товарності молока у дрібних виробників завдяки розбудові молочарських кооперативів. Окрім фінансування і мотивування виробництва молока, необхідне технічне забезпечення для виробництва стандартизованої продукції.

Вітчизняні молочарі вперше за 20 років незалежності добилися збільшення виробництва у сільгосп підприємствах. Проте пишатися особливо нічим – середній

надій в державі близько 4 тис. кг на корову, тому у десятці провідних експортерів з таким показником ми залишаємося лише через низьку купівельну спроможність на внутрішньому ринку молока та молокопродуктів. З іншого боку, ми можемо вдвічі збільшити виробництво молока та молокопродуктів лише за рахунок підвищення продуктивності молочного стада.

Світова потреба у молоці весь час зростає. У найближче десятиліття дефіцит молока у світі складатиме 5-6 млн. тонн. Країни із найбільшим населенням – Індія і Китай – підвищують платоспроможний попит; лише у Китаї представників середнього класу налічується до 500 мільйонів. Усі вони почали краще заробляти і захотіли споживати продукти, котрі раніше їм були недоступними за ціною. У лютому 2013 р. Росспоживнагляд заборонив постачати сир на територію Росії ще чотирьом українським підприємствам. До цього списку потрапили Баштанський і Лозовський сирзаводи, «Бель Шостка Україна» і «Хмельницька маслосирбаза», ПрП КФ «Прометей» (Чернігівська обл.), АТ «Пирятинський сирзавод» (Полтавська обл.), ТОВ «Гадячсир» (Полтавська обл.). Росспоживнагляд заявив, що в українських сирах виявлено велику кількість пальмової олії, при цьому ніяких документальних даних перевірки надано не було. Слід зазначити, що дехто з українських аналітиків ринку молока та молокопродуктів вбачає в цьому конфлікті не стільки економічну, скільки політичну складову.

Якщо заборона експорту боляче вдарила по молокопереробних підприємствах, то для виробників молока це взагалі катастрофа: закупівельна ціна з 4,3 грн знизилася до 3,6 грн. У приватному секторі, де закупівельна ціна впала ще нижче (подекуди на 80 копійок), може початися стрімке зниження поголів'я ВРХ. Можна звичайно казати, що ціна на молоко в Україні була на рівні світової і навіть вище, тому деяке зниження її не фатальне. Та варто нагадати економічні реалії. У світі є кілька основних експортерів молочної продукції: США, Канада, ЄС та Нова Зеландія. У всіх цих країнах існують певні форми державної підтримки молочної галузі – чи через дотацію на голову худоби, чи на гектар угідь.

В Україні натомість державні дотації практично відсутні, а кредити доступні лише під 20% і вище, тобто розвивати молочну галузь у нас можливо за умов відносно високої ціни на молоко. Та у 2011 році внаслідок експериментування з відшкодуванням за здане молоко виробники втратили і цей стимул до розширення виробництва. Єдиною нашою конкурентною перевагою на світовому ринку залишаються відносно дешеві корми, але багато українських підприємств, що планували у 2012 році будувати молочні ферми, призупинили ці проекти, допоки ситуація з цінами на молоко не нормалізується.

Імпорт молокопродуктів в Україні з цілого ряду причин незначний. В країну імпортується окремі види десертно-йогуртової продукції та високоякісних сирів. Основні постачальники продукції на вітчизняний ринок - Росія, Польща, Білорусь, Франція і Німеччина. Імпорт для України не вигідний через подорожчання світових цін на молокопродукти, такі як вершкове масло, згущене молоко, молочна сироватка. Так, ще в 2010 році Україна скоротила імпорт продуктів молочно-виробництва на 27,1%, тобто 33,6 тис. т, на загальну суму 113,1 млн. доларів. Такі заходи були прийняті з причини невідповідності продукції нормам безпеки України за фізико-хімічними та мікробіологічними показниками.

Таким чином, скорочення виробництва молока відбулося з наступних причин:

- не орієнтована на економічне зростання діяльність власників значної частини переробних підприємств;
- чітко не виражена суспільна потреба в розвитку вітчизняного агропромислового виробництва що відповідно, не підкріплено заходами державного регулювання.

Зазначені причини орієнтують власників і менеджмент переробних підприємств на короткострокові економічні перспективи, на заходи по максимізації доходів з кожної угоди, що відображається найбільш наочно у заниженні цін на купівлю сировини до рівня порівнянного з його собівартістю. Досить поширеною у відповідь реакцією сільськогосподарських підприємств було і залишається зменшення виробництва молока шляхом скорочення поголів'я ВРХ.

Висновки і пропозиції. Функціонування ринку молока та молокопродуктів залежить від якісної сировинної бази, стану виробництва, ринкової інфраструктури, платоспроможності споживачів. Це свідчить про важливість стабільного розвитку їх виробництва і збуту, ефективного функціонування переробних підприємств, підвищення конкурентоспроможності.

У зв'язку зі значною конкуренцією на сировинному ринку виробникам готової молочної продукції необхідно створювати об'єднання, які вкладатимуть значні кошти в модернізацію виробництва, мобільно реагуватимуть на зміни кон'юнктури ринку, постійно збільшуватимуть свій асортимент та, щоб не втратити свою нішу на ринку за умов сезонного дефіциту сировини, розширюватимуть ринок збуту за рахунок експортних поставок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виробництво молока в Україні / Державна служба статистики України [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Ревенков А.Н. Состояние и перспективы развития пищевой промышленности /А. Н. Ревенков // ЭКО. – 2004. – №12. – С. 107–120.
3. Ушачев И. Обеспечение продовольственной безопасности в контексте глобального партнерства [Текст] / И. Ушачев // АПК: экономика, управление : ежемесичный теоретический и научно-практический журнал. - 2011. - №11. - С. 3-